

Kroppar utan gränser. Om Kristevas omförhandling av det sociala kontraktet

I denna nyläsning av Kristeva dras en linje mellan hennes tidiga och senare verk. Det politiska subjektet definieras utan att enbart bindas till den sociala sfärens former, och detta innebär ett återvändande till kroppen. CECILIA SJÖHOLM

I den berömda essän "Women's time" ställer sig Julia Kristeva frågan om inte feminismen borde bli en terrorism. Ulrike Meinhof, Gudrun Ensslin och andra från Baader-Meinhof, liksom kvinnorna i Brigade Rosse i Italien, har visat på ett behov hos den europeiska kvinnan att söka sig bortom den demokratiska politikens gränser. Alltså tar Kristeva 1979 terrorismen på allvar – dess vilja att visa på politikens gränser genom att kränka dem tycks i någon mening som en rimlig strategi. Det är en strategi som visserligen avfärdas och ersätts med ett annat slags aktivism av Kristeva själv: Tel Quel-gruppens *teorism*,

ett slags skriftlig terrorism. I sitt försök att politisera teorin och teoretisera politiken skulle tidskriften *Tel Quel* på 60-talet mycket väl kunna betraktas som ett slags textuell aktivism. *Teorismen* skulle politisera de aspekter av livet som inte vanligtvis betraktades som politiska: estetik, kultur, kvinnors och barns liv, etc. Teorin betraktades som medlet att iscensätta en sådan genomgripande subversion. Dess uppgift var alltså inte bara att utmana den traditionella politiska diskursen utan också att ersätta den, i syfte att åstadkomma genomgripande förändringar. Som Kristevas självbiografiska roman *Samurajerna*

(1990) visar var målet att göra teorin subversiv viktigare än studentrevolternas manifestationer. Och man ska kanske minnas att 60-talets Kristeva inte i första hand var akademiker, utan revolutionär. Det ursprungliga syftet med att lyfta fram det revolutionära poetiska språket hos Mallarmé och andra i *La révolution du langage poétique* (1974) var egentligen inte att säga något nytt om modernismen. Syftet var snarare att vrida revolutionen mot det estetiska fältet och att på så sätt öka dess genomslagskraft. Kristeva ville alltså demonstrera den revolutionära potential som finns i litteraturen. Teorismens uppgift blev att skapa begrepp som svarade mot den potentialen.

Det är utifrån en sådan utgångspunkt som hon skapar begrepp som det semiotiska, subjektet-i-process och abjektet, begrepp som alla använts för att analysera konstverken som får sin relevans endast i förhållande till den politiska sprängkraft de är satta att iscensätta. Den revolutionära, samtida teorin gick på så vis hand i hand med processer som kan ses i den samtida konsten. Kristevas projekt har så gått ut på att situera dessa processer i subjektet, och visa på vilket sätt de utgör negerande och revolterande kraft i förhållande till varje social institution. Modernismens språkliga experiment, menade hon, vittnar om transformationerna hos det moderna subjekt som finner det svårt att identifiera sig med rådande politiska institutioner och ideologier, men också med sådana symboliska institutioner som könet.

Korsande av könsgränser

Vi känner alla till Kristevas berömda tes om författaren som androgyn, en tes som dock främst syftar på den manliga författarens korsande av könsgränserna mot en kvinnlig, marginaliserad position. Ett sådant överskridande av könsgränserna innebär i sig ett upp-

ror mot en tvingande symbolisk diskurs. Kvinnor, som redan befinner sig i denna marginaliserade position, använder kanske inte den könsliga revolten för att söka sig än längre bort från de symboliska institutionernas imperativ. I så fall skulle de ju bara göra avkall på varje anspråk på inflytande och makt, utan att egentligen utmana maktens institutioner. Istället yttrar sig den kvinnliga revolten i ett radikalt ifrågasättande och underminerande av sådana institutioner.

Revolten har, givetvis, tagit sig uttryck i feminismens olika rörelser, men den har också tagit sig uttryck i ett uppror mot den institutionaliserade makten i sig, och därmed också mot de villkor på vilka denna makt vilar. Det främsta av dessa villkor är det socio-symboliska kontrakt som enligt Kristeva definierar den moderna individen. Detta kontrakt innebär att kvinnan "får vara med" och erkänns i den sociala gemenskapen, men bara i egenskap av att inneha en särskild identitet som i sin tur berövar henne andra möjligheter. Att erkännas såsom kvinna i en politisk gemenskap behöver inte innebära att man berövas politisk makt, men å andra sidan innebär accepterandet av ett sådant erkännande att man accepterar de begränsningar som följer med begreppet kvinna. Den moderna feminismen må vara ett ännu oavslutat projekt, men den har i varje fall varit framgångsrik då det gäller att "komma till medvetande om det ofrånkomliga våld (separation, kastration, etc.) som konstituerar varje symboliskt kontrakt" (Kristeva 1986: 203). Och den feminism som förespråkas av Kristeva i "Women's Time" handlar alltså inte främst om viljan att störta om, utan snarare om viljan att i grunden radera villkoren för det våld som det sociala kontraktet utövar och det offer som det kräver.

En stor del av den samtida, feministiska

diskussionen kring könsskillnaden har handlat om hur könet institutionaliserats epistemologiskt, genom den omtvistade åtskillnaden mellan kön och genus, mellan essentialistiska och konstruktivistiska ståndpunkter. Men en sådan diskussion kan löpa risken att fastna i metafysiska dispyter, typ "vad är en kvinna?" En annan fråga, som undkommer metafysikens fällor, skulle kunna vara "vem är kvinna?". Kristevas idéer om androgynen eller om författaren som ett subjekt som överskrider dikotomin manligt-kvinnligt är inte bara ett romantiskt överhäng, utan pekar på att kvinnan i sig är konstituerad, etiskt och politiskt, som ett utanförskap. Det är ett utanförskap som både författare och intellektuella kan identifiera sig med. Det är också en skapande position. Samtidigt är det viktigt att fästa blicken på det faktum att det handlar om en position. Kristeva är noga med att undvika metafysiska påståenden: hon talar aldrig om vad kvinnan *är*. Istället beskriver hon, som de flesta säkert känner till, inte minst efter Toril Moi's *Textual/Sexual Politics* från 1986, kvinnlighet som en symbolisk-politisk position. Kanske har vi inte tillräckligt uppmärksammat det faktum att Kristevas tes om den kvinnliga positionen i hög grad hänger samman med ett politiskt projekt som motsätter sig inte bara kvinnans symboliska konstruktion, utan också villkoren för vad vi erkänner som politiskt och inte. Kristeva återkommer gång på gång till samma påstående, inte minst i senare verk: politik är inte fråga om beslutsfattande eller om maktutövning. Istället står politikens domän att finna i en dimension som är förskjuten från maktens centrum. Man måste tolka det som att hon försöker hitta en formel för det politiska som i sig är irreducibel och oöversättlig. Dels kan politik inte handla endast om former av makt. Men

å andra sidan kan politik inte heller reduceras till andra dimensioner av vår gemenskap: politik är inte detsamma som sociala strukturer, och det är heller inte de kulturella och historiska former vi vant oss att leva i. Det politiska är snarare – så tolkar jag Kristeva – en form av radikal negativitet som ständigt motsätter sig och överskrider de gränser som dessa andra dimensioner påtvingar oss. Om till exempel den sociala och kulturella gemenskapen definierar och erkänner oss som givna identiteter; som kvinnor, som medelklass, som heterosexuella, som invandrare, etc. så kommer likväl en del av oss att motstå och strida mot villkoren för hur dessa identiteter skapats. Frågan är i hur hög grad vi lyssnar på och accepterar denna upproriska del av vår subjektivitet.

En negerande process

Faktum är att Kristevas teorier i hög grad aktualiserats på nytt, inte bara genom hennes egen politisering i nyare arbeten, utan också genom det sätt på vilket hennes tidigare texter kan nyläsas genom en samtida problematik. All skapande verksamhet är politisk, menar hon. Själv har hon i senare tiders arbete engagerats av det moderna projektets egen, inneboende våldsamhet. Det är en våldsamhet som i konsten och filosofin framför allt tar sig uttryck i en negerande process. Den processen är ett nödvändigt villkor för frihet och är i sig ett tecken på att konsten och tanken är och alltid måste vara politisk. Bara genom att ständigt iscensätta en rörelse i vilken negationen är motor och förutsättning kan tanke och mening formas på nytt. Den negation det här är fråga om blottar och ifrågasätter symboliseringens förutsättningar. Kristevas negationsbegrepp syftar på ett slags tankens och språkets exponering av sina egna gränser, en exponering som i sin tur leder vidare och skapar

nya former och medel för tanken att utvecklas. Men det handlar inte bara om förnuftet och begreppens former, utan också om alla de affekter som laddar tanken, och om det kroppsliga subjektets drifter och begär.

Kristevas insisterande på att all skapande verksamhet är politisk är egentligen inte särskilt lätt att förstå. Många har också varit missnöjda med just den tesen och betraktat den som ganska "tom" och kanske till och med konservativ i grunden. Kristevas tes är kanske lättare att ta ställning till om man också funderar över mer konkreta exempel, som den aktuella frågan om hur identiteter skapas och på vilket sätt politiken kan forma sig kring dem.

Terrorismens lockelse

I "Women's Time" ställer sig Kristeva frågan varför så många kvinnor attraherats av terrorismen. Anledningen tycks vara, menar hon, det sätt på vilket de själva definierats som kvinnor. Terrorismens lockelse ligger i att kvinnor här på ett dramatiskt sätt kan agera ut sitt avståndstagande från den offerlogik som tvingats fram av det moderna, socio-symboliska kontraktet. Detta kontrakt, som definierat kvinnan i det politiska fältet alltsedan den moderna, europeiska statsstatens framväxt, bygger på identifikationen med en rationell diskurs som kräver en tydlig och enhetlig identitet (Kristeva 1986: 194). En sådan identitet är framför allt könslig: man erkänns i sitt vara som helt annorlunda än, och irreducibel i förhållande till det andra könet. Men samtidigt är priset för ett sådant erkännande att det politiska spelrummet kraftigt begränsas. Ett subjekt får svårt att agera på maktens arena utan att någonstans acceptera de villkor som ställts upp, och därmed acceptera den identitet som ställts upp åt henne. Kristeva talar här om kvinnor, men man

skulle lika gärna kunna låta argumentet gälla subjekt med andra etniska bakgrunder och ursprung än den dominerande.

Varför söker sig då 70-talets kvinnor till terroristgrupper? Jo, menar Kristeva, för att de förkastar villkoren i ett sådant symboliskt kontrakt. De demonstrerar att de inte accepterar vare sig kontraktet eller det alternativ som ställts upp för dem i ett maktövertagande på maktens eget villkor. Samtidigt blottar den kvinnliga terroristen den djupa kris som det sociala kontraktets offerlogik frambringar. I essän "The true-real" återkommer Kristeva till frågan om terrorismens särskilda karaktär av symptom på den samtida, politiska problematiken (Kristeva 1986: 215–237). Terrorismen, menar hon, blottar ett slags sanning även om den utgör ett omöjligt politiskt alternativ. I stället för att utgöra ett faktiskt alternativ till en auktoritärt instiftad makt, är terrorismen i sitt uppror fast i sin illusion om den absoluta makten. Terrorismens sanning handlar alltså om det faktum att våra egna illusioner om maktens fästen blottas. En sådan passage, genom illusionen, kan man bara erfara om föreställningen om existensen av en absolut auktoritet först visar sig, vilket är precis vad 70-talsterroristen försökte frambringa. Men i slutändan gör terroristens uppror inget annat än att bekräfta makten, och framhåller den som mer monolitisk och konspiratorisk än vad den egentligen är.

De kvinnliga terroristerna må blotta en sanning, men till priset av att själva vara fångade i en omöjlighet. Denna omöjlighet är avslöjande framför allt då det gäller kvinnans relation till makt. Då kvinnan tvingas välja mellan "maktens terror och terrorismens makt" finner hon sig fångad i en *double-bind*: "Vad händer då de [kvinnorna] tvärtom motsätter sig all makt och skapar ett

parallellt samhälle, en mot-makt som skulle kunna vara allt från en idémässig gemenskap till ett terroristiskt kommando?” (Kristeva 1986: 201). Denna motrörelse skapar emellertid bara ett återsken av maktens samhälle. Terroristgrupper som Baader-Meinhof, menar Kristeva, vänder sig inte mot regimer som själva är terroristiska utan snarare mot liberala system. Den faktiska anklagelsen handlar alltså inte om att systemet är för repressivt utan snarare om att det är för veckt. Och det är just i detta som den kvinnliga terrorismens problem ligger: i drömmen om en allt genomströmmande makt som skulle kunna kompensera både för det offer och för den förlust det sociala kontraktet kräver. Man skulle kunna säga att den kvinnliga terroristen, i sin omöjliga kamp och i sin förnekelse, inkarnerar motståndet mot detta offer på ett grandios sätt. Men offret och förlusten som krävs i varje politisk gemenskap är ett oåterkalleligt villkor för varje medborgare. Den stora frågan är *vad* för slags offer det är fråga om och *vad* för slags förlust. Och det är här Kristeva lanserar sin idé om ett kontrakt som bygger på freudianska principer snarare än på kulturellt konstruerade former av identitet.

Snarare än att representera det offer som kontraktet kräver – till exempel som kvinnlig terrorist – kan man söka formulera dess villkor på ett annat sätt. Dessa villkor handlar om att förskjuta förhandlingen om vilken identitet man antar i gemenskapen från kulturella och sociala kategorier till att bli till ett slags *inre* kontrakt (Kristeva 1986: 210). Detta skulle i princip handla om att acceptera den begränsning och den förlust som krävs av subjektet i förhållande till gemenskapens villkor som ställs upp genom den. Men samtidigt, och det är detta som är det intressanta, visar den freudianska kastrationens symboliska karaktär på att könsidentiteten egentli-

gen inte är given på något absolut sätt. Tvärtom är den rörlig och förhandlingsbar, ett faktum som den sociala och politiska arenan är dålig på att affirmera. Andra fält, som konst och religion, har varit bättre på att förstå identitetens rörliga karaktär. Både i den västerländska konsten och religionen har könsgränserna ofta varit svårfixerade och flytande.

Det har ofta påpekats att svagheten i Kristevas ”teoristiska” diskurs är dess oförmåga att bidra till att skapa ett rimligt projekt för en ny vänster. Enligt Terry Eagleton är den politiska motsvarigheten till Kristevas idéer om det semiotiska ett slags anarkism, och anarkism är lika otillräckligt i teorin som i politiken. Tanken att en litterär text som undergräver entydig mening skulle vara revolutionär är helt enkelt felaktig: ”Det är fullt möjligt för en text att göra detta i namn av ett slags högervriden irrationalitet, eller att göra det i namn av ingenting alls” (Eagleton 1983: 190).

Toril Moi hävdar att Kristevas position i sig själv är otillräcklig då det gäller att skapa nya former av solidaritet (Moi 1986: 169ff). Dorothy Leland, i sin tur, säger att

feminismen behöver komma bortom förkastandet av befintliga sociala koder för att konstruera nya, mer rättvisa sociala, ekonomiska och politiska relationer. Kristevas idé om en revolutionär politik är alltså inadekvat av två anledningar: den ratar för mycket och vill för lite (Leland 1992: 131).

Nancy Fraser hävdar att Kristeva förlorar all social kontext ur sikte och att hon inte har någon känsla för sociala konflikter. Det semiotiska som hon hävdar är revolutionärt befinner sig dessutom under snarare än i kulturen och samhället. Därför är det ”oklart hur dess praktik skulle kunna sägas vara en politisk

praktik” (Fraser 1992: 189). Liksom Moi, Eagleton och Leland efterlyser Fraser ett svar på frågan om hur man skulle kunna konstruera politiska identiteter och solidariteter ur Kristevas teori.

Det har också många gånger påpekats att Kristevas politik reducerar allting till en fråga om estetik (*se t.ex.* Coole 2000: 9). Men som jag ser det börjar dessa kritiker i fel ände. Om man ska kritisera Kristeva för hennes politik så måste man kanske först försöka se hur hon definierar det politiska. För Kristeva är det något som är *skilt* från det sociala och från det kulturella, och skilt från de praktiker som handlar om att bilda exempelvis former av solidaritet. Som jag ser det är Kristeva med sin definition av det politiska snarare ute efter att definiera förformerna till nya, radikala projekt, förformer som definierar det politiska *utan* att binda subjektet i sociala former.

Moira Gatens har påvisat behovet av att på ett djupgående sätt analysera relationen mellan den moderna ”kroppspolitik” (en stat, ett folk, en ”kropp”) som uppstod med den moderna, sociala kontraktet, och den faktiska, singulära kroppen:

Diskurser kring kroppen och diskurser kring kroppspolitiken lånar båda termer från varandra. Detta ömsesidiga referenssystem uppträder i den vokabulär de delar, till exempel i ord som konstitution och regim. En vanlig filosofisk metafor för hur den lämpliga relationen mellan hjärna och kropp bör se ut är att anta en politisk relation, där den ena (hjärnan) borde dominera, underkasta eller regera över den andra (kroppen) (Gatens 1996: 53).

Denna ordning, menar Gatens, implicerade till exempel mäns regerande över kvinnor. Kvinnor ansågs inte vara kapabla till rationellt tänkande eller autonoma i relation till sina kroppar, till skillnad från män. Gatens

problem är alltså att hitta ett sätt att förkroppsliga den moderna innebörden i en möjlig kroppspolitik, ett slags politik som traditionellt sett annars utmärks av sitt förnekande av kroppen och av sin rationalitet. Den feministiska teoribildningen har ofta hävdats att den västerländska tanken regeras av dualismer, exempelvis mellan natur och kultur, kropp och själ, passion och förnuft. Gatens lägger ytterligare en dualism till listan, den mellan kropp och kroppspolitik. Det sociala kontraktet har sorterat bort den faktiska kroppen, med sina drifter, begär och känslor, under kroppspolitiken. Det betyder, i sin tur, att det traditionella sociala kontraktets villkor fått gälla. Och eftersom detta kontrakt oftast sagt sig representera den vita, manliga kroppen är den moderna ”kroppspolitiken” både exkluderande och restriktiv (Gatens 1996: 99).

Också Kristeva noterar ju, som vi har sett, att det finns ett könsproblem i det sociala kontraktet, som det formuleras i det moderna projektet. Men det finns också ett kroppspolitiskt problem. Och även om inte Kristeva direkt tar sig an detta i ”Women’s Time” gör hon det i sitt teoretiska projekt på det stora hela. Det är kanske detta som är det mest intressanta i Kristevas vision av det politiska. Det offer ett freudianskt kontrakt kräver är ju med nödvändighet ett offer av den ”förspråkliga” kroppen under symboliseringens lagar. Men detta är inte en absolut och given relation. Då Kristeva vill ersätta det traditionella socio-symboliska kontraktet med ett freudianskt sådant, menar hon ju just att det är denna relation som ska hållas öppen och förhandlingsbar. Det sociala kontraktet definierar kön, klass och identitet i den sociala ordningen. Ett freudianskt kontrakt skulle kunna utgöra själva villkoret för subjektivitet men inte nödvändigtvis i en socialt fixerad

och "representerbar" form. Exempelvis förvandlas könsidentiteten från att ha varit fixerad i en kropp, och underkastad en given beteckning, till att lösgöras från sådana fixeringar och sägas bli till en kulturell och social position, stadd i ständig förändring.

Traditionell kroppspolitik

Det är kanske i ett sådant perspektiv som Kristevas politisering av kroppen bör betraktas: som ett försök att återerövra och synliggöra den faktiska kropp som underkastats och osynliggjorts av den moderna kroppspolitik. Den offerlogik som en traditionell kroppspolitik ställer upp erbjuder ganska snäva möjligheter till representation. Och det är just denna snävhet som Kristevas egen semiotiskt laddade kropp gör uppror mot. Hennes preoidipala, semiotiska kropp befinner sig egentligen inte bortom kulturen. Den är fortfarande bestämd av något slags negerande process, som bestäms av tecknet i förhållande till kroppen. Men den låter sig inte underkastas det sociala kontraktets representationskrav. Ett freudianskt negerande snarare än en social form av exkluderande skulle instituera ett möjligt spel av det semiotiska i symboliseringsprocessen, och utmana varje slags fixerad identitet. Den freudianska negerande process som utgör ett korrelat till drifter och begär möjliggör den semiotiska axelns spel, oberoende av men alltså sammanbunden med en social och kulturell ordning.

Det verkligt intressanta här blir då de områden som faktiskt framstår som politiskt laddade. Och i deras definition är det inte någon större skillnad mellan 60-talets "teoristiska" Kristeva och dagens. På senare tid har Kristeva definierat det politiska som en fråga om *intimitet*. Den intima revolten, säger hon i *La révolte intime* (1998) är i själva verket

den enda rimliga revolten, eftersom det intima är just det som är det mest djupgående och det mest unika i vårt vara (Kristeva 1998: 81). Hennes begrepp om intimitet kan sättas i kontrast till Lacans begrepp om *extimitet*, då subjektet konstitueras i och genom det som är främmande i förhållande till det. Kristeva ser också subjektet som format av främmande element, snarare än att vara bestämt av en given interioritet, men väljer säkert av bestämda skäl att vända på begreppen. Snarare än att förlita sig på det symboliska och dess korrelativ det reala som nycklar till subjektets struktur, och därmed till dess *extima* organisation som symptom konstruerar Kristeva det kring den kleinianska erfarenheten av objektet: ett slags första relation i vår tillblivelse. Det intima för Kristeva, refererar till alla de fenomen och erfarenheter som angår individen i dess blivande: fenomen som abjektion, kärlek, melankoli, etc. Individen definieras inte genom sin identitet, utan snarare genom sin erfarenhet i detta intima liv (Kristeva 1998: 80, 95).

Idén att det skulle finnas en sfär som föregår den sociala identitet man erhåller som man, kvinna, heterosexuell, homosexuell, som jag, som främmande och så vidare, är något Kristeva ständigt återkommit till. Det är en idé som hon givit olika namn. Hon har varit intresserad av den i termer av inre erfarenhet, negativitet, det semiotiska, abjektet, det preoidipala och överföringen. Alla dessa fenomen har något gemensamt. De refererar till det i subjektets liv som alltid genomkorsar en given språklig och social ordning. Tanken att det skulle finnas en sådan dimension handlar inte om att det skulle finnas ett slags subjekt bortom den sociala gemenskapen. Vad det handlar om är snarare att alla subjekt i någon mån kommer att bestämmas av

en ambivalent relation till sociala och lingvistiska normer. Å ena sidan kommer dessa normer alltid att bestämma vår identitet som män, kvinnor etc., och hur vi situeras i samhället genom dessa identiteter. Å andra sidan kommer en del av subjektet alltid att undandra sig dessa normer, och utmana dem. Det kommer alltid att finnas en del av oss som motsätter sig och förkastar dessa normer. Detta fenomen är i själva verket grundläggande i vår subjektivitet. Det faktum att hon förlägger grunden till detta uppror i det intima, och att hon analyserar det i termer av kärlek, melankoli, äckel, negerande och så vidare, kan låta apolitiskt. Men vad Kristeva vill visa med detta är framför allt hur villkoren för identitetsblivandet i det sociala kontraktets sfär ständigt utmanas av detta andra, detta intima, som ett rationalistiskt politikbegrepp inte velat eller kunnat erkänna. Och det kommer alltjämt att jaga kroppspolitikens arvtagare. Så visst skisserar Kristeva, vad kritikerna än säger, möjligheten till en ny sorts solidaritet. Eller vad sägs om "kroppar utan gränser"?

LITTERATUR

- COOLE, DIANA (2000) *Negativity and Politics*, Routledge.
- EAGLETON, TERRY (1983) *Literary Theory: An Introduction*, Routledge.
- FRASER, NANCY (1992) "The Uses and Abuses of French Discourse: Theories for Feminist Politics", Nancy Fraser och Sandra Lee Bartky (red.) *Revaluing French Feminism: Critical Essays on Difference, Agency, and Culture*, Indiana University Press.
- GATENS, MOIRA (1996) *Imaginary Bodies*, Routledge.
- KRISTEVA, JULIA (1986) "Women's Time", Toril Moi (red.) *The Kristeva Reader*, Blackwell.
- (1998) *La révolte intime*, Seuil.

LELAND, DOROTHY (1992) "Lacanian Psychoanalysis and French Feminism: Toward an Adequate Political Psychology", Sandra Lee Bartky and Nancy Fraser (red.) *Revaluing French Feminism: Critical Essays on Difference, Agency, and Culture*, Indiana University Press.

MOI, TORIL (1985) *Sexual/Textual Politics*, Methuen.

SUMMARY

In her essay "Women's time" from 1979, Kristeva asks why so many women have become attracted to terrorism. The reason seems to be, she argues, a rejection of the sacrificial logic implicated by the socio-symbolic contract defining the modern state. In choosing between "the terror of power or the power of terrorism" however, women find themselves caught in an impossible situation. Terrorist groups do not oppose themselves to terrorist regimes but rather against liberal systems. The actual accusation, then, is not that these are too oppressive but rather too weak. The motive of terrorism is the belief in and longing for a kind of supreme, absolute power, undoing the necessity of sacrifice.

Many feminists have criticised the fact that there is no social context in Kristeva's theory, and no possibility to form new identities and solidarities. I would argue that there are, but these identities cannot be reduced to social ones. Kristeva's notion of the political and of identities could be seen in relation to a problem formulated by Moira Gatens: the necessity to find a way of *embodying* the modern notion of a body politic, a notion that has been constructed around the notion of disembodiment and rationality. The dualism between body and a modern body politic, which is exclusionary and restrictive, must be overcome.

Kristeva also argues that European

ideology promotes a logic of identification which is consistent with rationality. This calls for a consistent, irreducible and unquestionable kind of identity, which in turn rests on a sacrificial logic: part of the subject must, in this way, be foreclosed and made inaccessible. This calls, according to Kristeva, for a renegotiation of the social contract. She proposes a Freudian, "internalised" contract rather than a social one, a move aiming to recover the relevance of the body, and discourses such as literature which involve the corporeal subject, for a modern notion of the political.

CECILIA SJÖHOLM

Södertörns högskola

Box 4101

141 04 Flemingsberg

cecilia.sjoholm@sh.se